

TURKIZMLAR UNIVERSALLIGI, TURKIY SO‘ZLARNING INGLIZ TILIGA
O‘ZLASHISHI

Karabayeva J. A.

*O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi 1- kurs magistri
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti*

Annotatsiya. *Ma’lumotlarga ko‘ra, ingliz tilida to‘rt yuzga yaqin turkizm mavjud bo‘lib, ularning 55 foizi etnografik voqelik, 26 tasi ijtimoiy-siyosiy lug‘at, 19 foizi tabiiy voqelikdir.*

Turkizm atamasi har qanday tilda turkiy tillardan o‘zlashtirilgan so‘zdir. Turkiy tillar tatarlar, turklar, turkmanlar, o‘zbeklar, qoraqalpoqlar, qozoqlar, ozarbayjonlar, bolqarlar, boshqirdlar, gagauzlar, karaitlar, qorachaylar, qumiqlar, , chuvashlar va boshqalar kabi yaqin qarindosh xalqlarning tillaridir. Jami 40 dan ortiq turkiy xalqlar soni 150 millionga yaqin.

Qanday qilib turkiy so‘zlar ingliz tili kabi kuchli tilga kirishi mumkin? Axir inglizlar qaydayu, turklar qayda? Ular yaqin atrofda yashamaydilar, hatto eng mashhur turkiy til - turk tilining o‘rni va obro‘si ingliz tilining o‘rni va obro‘si bilan taqqoslanmaydi. Ammo bu har doim ham shunday emas edi.

Turkiy xalqlar turli davrlarda va Yevrosiyo qit‘asining turli joylarida juda ko‘p davlatlar, jumladan Hunlar imperiyasi, Turk xoqonligi, Oltin O‘rda, Temur imperiyasi va boshqa qudratli davlatlarni yaratdilar. Turkiy xalqlarning tillari turli tillarda, jumladan, ingliz tilida ham ko‘plab iz qoldirgan. Ota – bobolarimizning umumiy tili bo‘lgan hozirgi o‘zbek tilida ham, ingliz tilida ham mavjud bo‘lgan so‘zlar talaygina. Ular biroz o‘zgarishlarga uchrgan bo‘lsada, hanzuz o‘z kuchi va imkoniyatlarini yo‘qotgani yo‘q.

Kalit so‘zlari: *turkiy, mineral, etnografik, German, rus, qozoq, venger, ingliz, til, lug‘at, hunlar, Yevropa, Falastin, salibchilar, sarasenlar, qipchoq.*

Kirish

O‘zbek tilida 400 ga yaqin turkizmlar mavjud bo‘lishi haqida aytilgan bo‘lsa, bu so‘zlarning tabiiy voqelik asosida o‘zlashish jarayoni va sabablari turli omillar bilan izohlanadi.

Turkizmlar o‘zbek tiliga quyidagi yo‘llar orqali kirgan:

Tabiiy geografik va ijtimoiy omillar – Turk xalqlari asrlar davomida bir-biri bilan bevosita aloqada bo‘lgan. Savdo, ko‘chmanchilik va qo‘shni yashash natijasida so‘zlar tabiiy ravishda tilga singib ketgan.

Madaniy va tarixiy jarayonlar – Qo‘shni xalqlar bilan madaniy, iqtisodiy va siyosiy aloqalar kuchayishi natijasida ayrim so‘zlar o‘zbek tiliga o‘tgan. Masalan,

qadimgi turkiy davlatlar (Gʻaznaviylar, Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Temuriylar) davrida turkiy soʻzlar keng tarqalgan.

Harbiy yurishlar va davlat siyosati – Turkiy xalqlarning harbiy yurishlari yoki boshqa xalqlar bilan urushlari natijasida baʼzi soʻzlar ommalashgan. Masalan, harbiy terminlar, qurol-yarogʻ nomlari va unvonlar.

Savdo va iqtisodiy aloqalar – Turkiy savdogarlar va hunarmandlar orqali ayrim iqtisodiy va savdo atamalari oʻzlashgan.

Oʻzlashish sabablari. Oʻxshash madaniy hayot tarzi – Turk xalqlarining koʻpchiligi koʻchmanchi chorvador yoki dehqonchilik bilan shugʻullangan, shuning uchun kundalik hayot, tabiat va mehnat bilan bogʻliq atamalar oʻzaro oʻtishi oson boʻlgan. Qarindosh xalqlar tili taʼsiri – Turk tillari bir-biriga juda yaqin boʻlgani uchun ularning oʻzaro taʼsiri kuchli boʻlgan. Ayniqsa, Oʻrta Osiyodagi qadimiy turkiy lahjalar bir-biri bilan yaqin boʻlib, soʻz almashinuvi tabiiy jarayon boʻlgan. Diniy va adabiy omillar – Islom dini tarqalishi bilan turk xalqlari orasida umumiy diniy atamalar va madaniy terminlar paydo boʻlgan. Masalan, «xon», «bek», «sulton» kabi unvonlar, «karvon», «choyxona» kabi atamalar keng tarqalgan. Oʻzaro nikoh va ijtimoiy aloqalar – Turk xalqlari orasida oʻzaro nikohlar keng tarqalgan boʻlib, bu til taʼsiriga ham sabab boʻlgan.

Asosiy qism. Turkizmlarning oʻzbek tiliga oʻzlashishi tabiiy tarixiy va madaniy jarayonlarning natijasi boʻlib, bu jarayon hozir ham davom etmoqda. Eng mashhur tabiiy voqeliklar qatoriga badian, beech, irbis, jougara, mammoth, sable, taiga, turkey va boshqalar kabi soʻzlar kiradi. Xuddi shu guruhda minerallarning 18 ta nomi bor, masalan, dashkesanite, turanite va boshqalar. Eng oʻzlashtirilgan ijtimoiy-siyosiy voqeliklar: bashi-bazouk, begum, effendi, chiaus, cossack, ganch, horde, janissary, khan, lackey, mameluke, pasha, saber, uhlan. Etnografik voqeliklar orasida ingliz lugʻatining ajralmas qismiga aylangan soʻzlar ham bor: caviar, coach, kiosk, kumiss, macrame, shabrack, shagreen, vampire va b.

Turkiy soʻzlar ingliz tiliga ham toʻgʻridan-toʻgʻri aloqalar, ham vositachi tillar orqali oʻzlashtirilgan. Ingliz ajdodlari – angllar va sakslar tiliga turkiy tildagi soʻzlar IV asr oxirida turkiy xunlar tomonidan bosib olingandan soʻng kirib kela boshlagan. 376-yilda butun Markaziy Yevropa hunlar hukmronligi ostiga oʻtdi va faqat 449-yilda, hun qiroli Attilaning oʻlimidan sal oldin, ingliz orollariga burchaklar, sakslar va jutlarning birinchi guruhlari koʻchib oʻta boshladi. Bu qayta joylashtirish jarayoni taxminan 150 yil davom etgan.

Shu jumladan, turklarning german qabilalari ustidan hukmronligi sharoitida turkiy lugʻatning qadimgi ingliz tiliga bevosita taʼsiri kamida 73 yil davom etgan. Oʻsha davr turklarining german qabilalaridan ham madaniy, ham harbiy ishlarda ustunligini hisobga oladigan boʻlsak, qadimgi ingliz tiliga koʻplab turkizmlar, ayniqsa, harbiy,

otchilik terminologiyasi, shuningdek, davlat tuzilishiga oid tushunchalarni bildiruvchi soʻzlar boʻlishi kerak edi.

Ba'zi tadqiqotchilar hunlar davri turkizmlariga shunday soʻzlarni nisbat berishadi **beech, body, girl, beer, book, king**.

Ingliz tilining rivojlanish jarayonida qadimgi inglizcha soʻzlarning koʻpchiligi, jumladan, Hunlar davrida oʻzlashtirilgan turkiy soʻzlar boshqa german tillaridan yoki qadimgi fransuz tilidan olingan soʻzlar bilan almashtirildi. Misol uchun, qadimgi ingliz tilidagi turkiy tildagi tapor soʻzi umumiy german boltasi bilan almashtirildi.

Qizigʻi shundaki, **tapa** – “choʻplash” oʻzagidan olingan bu soʻz arab, fors va rus tillarida ham oʻzlashtirilgan boʻlib, ularda, shuningdek, sharqiy turkiy tillarda hozirgacha saqlanib qolgan. Gʻarbiy turkiy tillarda, masalan, turk va tatar tillarida u xuddi shu maʼnoda balta soʻzi bilan almashtirilgan, masalan, tatar tilida faqat **tapagych** - "sabzavot uchun kesilgan" shaklida saqlanib qolgan.

Turkizmlarning qadimgi ingliz tiliga, shuningdek, oʻrta ingliz tiliga kirishining yana bir usuli - bu Vikinglar. Vikinglar uzoq vaqtdan beri - IX asrdan XII asrgacha bolgarlar, pecheneglar, qipchoqlar va boshqa turkiy qabilalar bilan faol aloqada boʻlgan va ehtimol ulardan baʼzi tushunchalarni oʻzlashtirgan. Vikinglar - dengiz koʻchmanchilari, jangchilar va savdogarlar 800 - yilda oʻzlarining kengayishini boshlaganlar, ayniqsa V asrdan Hunnik qilichlarini qadrlashgan. Hamda Angliya ustidan Skandinaviya hukmronligi davrida (IX-XII asrlar) viking tili ingliz tiliga kuchli taʼsir koʻrsatdi. XI - XIII asrlarda turkizmlar ingliz tiliga Angliyaning hukmron elitasi soʻzlashuvchilari tiliga qadimgi fransuz tili orqali kirib kelgan. Inglizlar va turklar oʻrtasida toʻgʻridan-toʻgʻri aloqalar salib yurishlari davrida boshlangan boʻlib, bu yurishlarda ingliz feodallari va ularning jangchilari ham qatnashgan. 1096 yildan 1270 yilgacha "Muqaddas qabrni ozod qilish" uchun Falastinga sakkizta salib yurishlari boshlandi.

Salibchilarning bu yirtqich, tajovuzkor yurishlari Yevropa madaniyati uchun foydali oqibatlarga olib keldi. Gʻarbda ular ovqatdan oldin qoʻllarini yuvishni boshladilar, stolda pichoq va vilkalar ishlatishni oʻrgandilar, issiq vannalarda choʻmila boshladilar, ichki va ustki kiyimlarni almashtirishni oʻrgandilar. Ovrupoliklar guruch, grechka, limon, oʻrik, tarvuz yetishtirishni va qamish shakarini isteʼmol qilishni boshladilar. Yevropada ipak gazlama va metall yasashni oʻrgandilar, metallarni yaxshi qayta ishlay boshladilar.

Salibchilar duch kelishi kerak boʻlgan asosiy dushman turklar yoki Gʻarbda ularni sarasinlar deb atashgan. Qizigʻi shundaki, grechkaning inglizcha nomlaridan biri Saracen corn - "Saracin doni", bu hosilni olish joyi va vaqtini bevosita koʻrsatadi. Ovrupoliklar turkiy qabila nomini "Saratsen" (qipchoqning sinonimi) barcha musulmonlarga, shu jumladan Suriya, Falastin va Misr arablariga ham tatbiq etgan,

buning natijasida ko'pchilik etimologik lug'atlarda Sarasen so'zini arabizm deb tasniflagan.

Bu arab va fors tillarida turkiy omil deyarli hisobga olinmagan u yoki bu sharqshunoslikning etimologiyasini aniqlashda Yevropa tilshunoslariga xos xatoga misoldir. Misol uchun, ba'zi bir inglizcha so'z, aytaylik, kourbash qourbash yoki kismet qismet turkiy va arab tillarida mavjud bo'lsa, Evropa etimologlari bu so'zni avtomatik ravishda ingliz tilidagi arabcha so'z deb tasniflaydilar. Qadimgi madaniyat tillari bo'lgan arab yoki fors tillari turklardan, Yevropa nazarida, yovvoyi ko'chmanchilardan nimanidir o'zlashtirgan bo'lishi ularning xayoliga ham kelmaydi. Shu bilan birga, arab va fors tillarida turkiy lug'atning sezilarli qatlamlari mavjud.

Etimologik xatolikning yana bir misoli salib yurishlari oqibatida **sabot** so'zining qarzga olinishi bilan bog'liq. Sabot va uning hosilalari **saboteur**, **sabotaj** frantsuz tilidan olingan, bu erda turkcha vositachilik orqali **sabot** so'zi arab tilidan kelgan. Etymon **sabot** arabcha **sabbat** - "sandal" ni bildiradi. Aslida, bu so'z arab va qadimgi frantsuz tillariga Yaqin Sharqda yashagan Sarasen turklari tilidan o'zlashtirilgan.

Ma'lumki, turkiycha **chabat** (chabata, tsabat, sabat, shanba) so'zi chabu - "kesmoq, chopmoq" fe'lidan kelib chiqqan va dastlab "butun yog'ochdan kesilgan poyabzal" degan ma'noni anglatadi. Keyin u har xil turdagi yog'och poyabzallarni, shu jumladan to'qilgan poyabzallarni bildirishni boshladi. Yog'ochdan yasalgan poyabzallarning ko'p turlari qo'llanilmay qolganligi sababli, bu so'z turli turkiy tillarda turli xil poyabzal turlarini ifodalay boshladi. Zamonaviy tatar tilida **chabat** so'zi, **chabata** "bast poyabzal" degan ma'noni anglatadi, ya'ni "to'qilgan poyafzal". Bu so'z qadimgi frantsuz tiliga o'zining asl ma'nosida - "yagona yog'ochdan yasalgan poyabzal" - **sabot** sifatida olingan.

Ruscha "чеботы" ("cheboty") so'zi ham xuddi shu turkiy etimon – **chabat**ga ega. Bu so'z ispan tiliga arab xalifaliklari davrida Ispaniyada o'rnashib qolgan turkiy qabilalar tilidan kirib kelgan va **Zapata** shakliga ega.

Ingliz tilida **sabot**, **saboteur**, **sabotaj**dan tashqari yana bir qancha turkizmlar - **chabu** fe'lining hosilalari mavjud. Bular **chabouk** (**chabuk**, **chawbuk**) - "balo, uzun qamchi" kabi so'zlar; **chibouk** - "chubuk, quvur"; "; **saber** (**sabre**) - "saber"; **sjambok** - "qamchi, karkidon terisidan qilingan qamchi".

"Chabu" fe'lining hosilalari ingliz tiliga frantsuz, nemis, afrikan, malay va hind tillari orqali kirdi. Bu turkizmlarning barchasida **chabu** fe'lining "kesmoq, chopmoq, qamchilamoq" semantikasi ma'lum darajada saqlanib qolgan.

Ko'pgina turkiy so'zlar ingliz tiliga arab, fors va hind tillari orqali kirib kelgan.

Misr va Suriyadagi birinchi turklar turkmanlarning o'g'uz qabilalari bo'lib, ularning bir qismi arab xalifalari davrida Ispaniyada o'rnashib olgan. X asrdan boshlab ko'pgina qipchoqlar Misrga turli yo'llar bilan va turli vaqtlarda kelib, lisoniy vaziyatni asta-sekin o'zgartirib bordi.

1250 yilda mamluk sultoni Aybekning hokimiyat tepasiga kelishi natijasida qipchoq tili Misrning rasmiy tiliga aylandi. Misrda 1517-yilda Usmonli turklari Mamluklar davlatini bosib olgunga qadar Oltin O'rda tatar tiliga juda yaqin bo'lgan qipchoq-o'g'uz tilida adabiyot rivoj topdi. Qipchoqlar arab adabiyotiga, Misrdagi arab tilining lug'at va grammatikasiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Fors tiliga ham turkiy tillar kuchli ta'sir ko'rsatgan, ayniqsa, lug'at tarkibi jihatidan. X – XVI asrlarda Eron, O'rta Osiyo va Hindiston hududida mavjud bo'lgan turkiy-fors davlatlarida fan va din tili arab tili, adabiyot tili va ruhoniyligi fors tili, shoh va sultonlar saroylarida va qo'shinda asosan turkiy tildan foydalanilganida o'ziga xos lingvistik vaziyat vujudga keldi.

Bir necha asrlar davomida Eron va Hindistonda yashovchi turklarning aksariyati forslar va hindlar tomonidan assimilyatsiya qilingan. Shu bilan birga, tabiiyki, ko'plab turkiy so'zlar fors va hind tillariga kirib bordi. Ozarbayjonlar va turkmanlar bundan mustasno, Eron, Afg'oniston, Pokiston va Hindistonda faqat bir necha yakkalanib qolgan qabilalar, masalan, xalajlar o'z ona turkiy tilini saqlab qolgan. Badr ad-din Ibrohim tomonidan tuzilgan XVI asr Dehli sultonligi turkiy tili lug'ati ma'lumotlari Shimoliy Hindistonda so'zlashuvchi bu tilning qipchoq xarakterini yaqqol ko'rsatib turibdi. Binobarin, mashhur sayyoh Afanasiy Nikitin qipchoq tilini – tatarlarning rus knyazlari xizmatidagi tilini bilgan holda dastlab Eronda musulmon urf-odatlariga rioya qilgan holda erkin yashagan, keyin Hindistonga ko'chib o'tgan va u yerda o'zini Xoja Yusuf Xurosoniy deb atagan.

U mahalliy tillarni o'rganishga alohida ehtiyoj sezmasdi, chunki XV asrning ikkinchi yarmida Afanasiy Nikitin Eron va Hindistonda bo'lganida, turkiy til hamma joyda tushunilgan.

Turkizmlarning ingliz tiliga kirib borish yo'llaridan biri ingliz tiliga hind so'zlarini o'zlashtirish bo'lib, ular orasida turkiy tildagi so'zlar ham bor edi. Hindistonda birinchi ingliz savdo nuqtalari 16-asrda tashkil etilgan, ammo ingliz tiliga kirgan hind so'zlarining asosiy qismi 19-asrda, Hindiston Britaniya imperiyasining mustamlakasi bo'lganida sodir bo'lgan. Turli hind tillaridan ingliz tiliga 900 ga yaqin so'z kirib kelgan bo'lib, ulardan 40 tasi o'z navbatida turkiy so'zlardir, masalan: **beebee, begum, burka, cotwal, kajawah, xanum, soorme, topchee, urdu.**

Rus tili orqali ingliz tiliga 60 dan ortiq turkizmlar kirgan: **astrakhan, ataman, hurrah, kefir, koumiss, mammoth, irbis, shashlik** va boshqalar.

Polsha tili orqali **hetman, horde, uhlan** ingliz tiliga kirdi.

Venger tilidan nemis va fransuz tillarining vositachiligida ingliz tiliga **coach, haiduk, kivasz, vampire** kabi turkizmlar kirib kelgan.

Ingliz tilida eng ko'p qo'llaniladigan turkizmlardan biri **coach** - asosiy ma'nosida "katta qoplangan arava". Ko'pgina etimologik lug'atlarda coach so'zining asl manbasi

Vengriyadagi Koch qishlog'ining nomi ekanligini ko'rsatadi, u erda birinchi katta yopiq arava ishlab chiqarilgan.

Ammo qadimgi rus tilida ham turkiy tillardan olingan koch ma'lum bo'lgan, bu "ko'chmanchilik uchun katta yopiq arava" degan ma'noni anglatadi, keyinchalik u vagon deb atala boshlandi.

Turkiy tillarning kuch – “sargarmoq, harakatlanmoq” o'zagidan turli tillarda, jumladan, ruscha ko'chmanchiliklik qilish, ko'chmanchi, ko'chmanchilik, ko'sh, koshevoy, koschey, kucha (uyma) kabi ko'plab hosilalar shakllangan.

Hozirda venger tilida 800 dan ortiq turkizm mavjud. Qadimgi rus tilida vengerlar Pannoniyadagi avar yerlariga birinchi marta kelganlarida "katta yopiq arava" ma'nosida "koch" so'zini allaqachon bilganligini hisobga olsak, venger, rus va nemis tillari (kutsche shaklida) bu so'zni o'sha turkiy xalqlardan birining tilidan olgan deb taxmin qilish mantiqan to'g'ri keladi, hamda vengerlar ruslar va nemislar bilan aloqada bo'lgan, xususan, hozirgi Vengriya hududida yashagan va 800 yilda Buyuk Karl tomonidan mag'lubiyatga uchragan turkiy avarlar tilidan yoki hatto avarlarning ajdodlari - hunlar tilidan olinganligi ma'lum. Ispan tilida ham turkiy coche so'zi bor - "mashina, arava". Turkizmlar ingliz tiliga turli tillar orqali o'tgan, masalan, nemis tili: shabrack, trabant; ispancha: bocasin, lackey; lotincha: janissary (yangicha), sable; Italiya: bergamot, kiosk. Eng ko'p turkizmlar ingliz tiliga frantsuz tilidan o'tgan, masalan: badian, caique, caviar, odalisque, sabot, turkuose. Turkizmlar ingliz tiliga bir necha tillar orqali o'tgan hollarda, ko'pincha oxirgi til frantsuz tili bo'lgan.

Fransuz tilida so'zlashuvchilar va turklar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri aloqalar salib yurishlari davrida boshlangan. Usmonlilar imperiyasining mustahkamlanishi davrida (XIV-XVI asrlar) ko'plab frantsuzlar, ispanlar va italyanlar turklar xizmatida bo'lgan. Usmonli imperiyasining hashamati va boyligiga qoyil qolish Yevropada turkofiliya hodisasini keltirib chiqardi. Diniy ta'qiblar va feodallar zulmini boshidan kechirgan 15-16-asr yevropaliklar uchun Turkiya diniy bag'rikenglik, adolat va xalq ommasi farovonligi mamlakati edi. Turkiyaga qiziqish shunchalik katta ediki, faqat XVI asrning birinchi yarmida Yevropada Turkiya haqida 900 dan ortiq ilmiy asarlar paydo bo'ldi. Tabiiyki, shunday sharoitda fransuz va boshqa Yevropa tillarida ko'plab turkiy so'zlar paydo bo'lgan.

1579 yildan boshlab Turkiya va Angliya o'rtasida do'stona aloqalar o'rnatildi. Ko'p sonli ingliz savdogarlari Turkiyaga yo'l oldilar. U yerda ingliz savdo koloniyalari tashkil etilgan va anglikan cherkovlari qurilgan. Turkiyada bo'lgan inglizlar Turkiyaning axloqi, turmushi, urf-odatlari, moddiy madaniyati, ijtimoiy-siyosiy tuzilishini maktublar, kundaliklar va hisobotlarda batafsil bayon qildilar.

Ingliz yozuvchilari sharq mavzuidagi asarlarida turkiy so'zlardan faol foydalanganlar. Ayniqsa, ko'plab turkizmlardan Kristofer Marlou, Shekspir, Bayron, Skott foydalangan.

1847-yilda Istanbulda ingliz tilida ikkita gazeta - "The Levant Herald" va "The Levant Times, 7 ta frantsuz, bitta nemis va 37 ta turk tilida nashr etilgan.

Turkizmlar ingliz tiliga nafaqat turkiy tildan kirib kelgan. 1558—59 yillarda inglizlar Eron orqali Hindistonga yetib borish uchun Moskva davlati qo'liga endigina o'tgan Volga savdo yo'lidani foydalanishga harakat qildilar. 1558 yilda ingliz savdogari Entoni Jenkinson o'zining yordamchilari Richard va Robert Jonsonlar va Ivan IV ning xatlari bilan jihozlangan tatar tarjimoni bilan Volga bo'ylab yo'lga chiqishdi.

Ular Qozon, Astraxan, Mang'ishloq yarim oroli, Boku, Buxoro, Samarqandda bo'ldilar. Jenkinsondan keyin ko'plab ingliz sayohatchilari Volga bo'ylab tashrif buyurishdi. 1601 yilda ser Entoni Shirli va uning yordamchisi Uilyam Parij Kaspiy dengizi bo'ylab sayohat qilishdi. 1625 yilda u ushbu sayohat haqidagi taassurotlarini e'lon qildi.

1858 yilda Qozog'istonga tashrif buyurgan Tomas Atkinsonning sayohatlar kitobi nashr etildi. 19-asrda O'rta Osiyoga sayohatchilar, diplomatlar va savdogarlardan tashqari ingliz razvedkachilari ham kirib kelgan. Shunday qilib, 1824 yilda musulmonlar niqobi ostida Hindistondan yashirincha chiqib ketgan kapitan Konolli va polkovnik Stotgardt Qo'qonda qatl etildi. 20-asr boshlariga kelib Qozog'istondagi deyarli barcha mis, polimetall va ko'mir konlari, ko'plab ingliz malakali ishchilari va muhandislari ishlagan konlari ingliz kapitalistlari qo'lida edi. Volga bo'yi, Zakavkaz, O'rta Osiyo va Sibirga tashrif buyurgan inglizlarning kundaliklari, hisobotlari, maktublari turkiy so'zlarga to'la bo'lib, ular ilgari inglizlarga noma'lum bo'lgan va ingliz tilida ekvivalenti bo'lmagan tushuncha va haqiqatlarni aks ettiradi: **astracan, aul, batman, carbuse, jougara, pul, saigak, toman, turquoise** ("qimmatbaho tosh" ma'nosini bildiradi) va boshqalar.

19-asrdan oldin ingliz tiliga kirgan turkizmlarning aksariyati allaqachon qo'llanishdan chiqib ketgan. Qolganlari, asosan, turkiy mintaqaning o'simlik, hayvonot dunyosi, turmushi, urf-odatlari, ijtimoiy-siyosiy hayoti va ma'muriy-hududiy tuzilishini tavsiflashda qo'llaniladi.

Biroq, ko'p ishlatiladigan chastotali lug'at bilan bog'liq ko'plab turkiy qarzlar mavjud. Ayrim turkizmlarda, masalan, **bosh, caviare, coach, horde, jackal, kiosk** va boshqalarda ularning etimoniga xos bo'lmagan yangi ma'nolar paydo bo'ladi.

Atilla, Chingizxon, Bobur, Temurlan kabi buyuk turkiy ismlari xalq nomiga aylandi. **hun, saracen, tartar, turk** etnonimlari bilan ham shunday bo'lgan.

Inglizlar o'jar, sho`x bolani **young Tartar** - "kichkina tatarcha" deb atashlari mumkin. **to catch a Tartar** (Tatarni ushlab uchun) ingliz tilida "Kuchliroq raqib bilan tanishish" tovushlari, ya'ni "tatar bilan uchrashish" ma'nolarini anglatadi.

Xulosa. Tillarning aloqalarisiz xalqlarning aloqalari mumkin emas, bu qarz olishda eng aniq namoyon bo'ladi. Turkiy xalqlarning tillari turli tillarda ko'plab izlar qoldirgan. Ingliz tilida ko'plab turkiy so'zlar mavjud bo'lib, bu global ahamiyatga ega.

Turli manbalarga ko'ra, 10 dan 800 gacha. Eng to'g'ri ko'rsatkichni 400 deb hisoblaymiz, 55 % etnografik voqelik, 26 % ijtimoiy-siyosiy lug'at, 19 % tabiiy voqelikdir. Ushbu qarzar ilmiy terminologiyaga kiritilgan va asosan ijtimoiy-siyosiy va maxsus adabiyotlarda uchraydi, shuning uchun aksariyat so'zlar juda tor doiradagi odamlarga ma'lum.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Koteleva N.Z. rus neologizmlarini tavsiflashning birinchi tajribasi //Yangi lug'atlar va yangi so'zlarning lug'atlari.-L.,1978.-97b.
2. Ozhegov Ozhegov SI –Leksikologiya. Leksikografiya.Kul'tura rechi. VYSSHAIA SHKOLA. 1974. Moskva., elektron resurs.
3. Axmanova,Leksikologiya linguistic terms .1957,s.199.
4. Hamidulla Dadaboyev. O'zbek terminalogiyasi. Toshkent 2019.
5. Collins Cobuild English dictionary 1987.
6. Arnold I.V.zamonaviy ingliz tili leksikologiyasi.-M.:Oliy maktab, 2003.
7. V.N Yartseva. Lingvistik ensiklopediya.s.279.
8. J. Bo'ranov va A. Mo'minovlar o'zlarining “Ingliz tili leksikologiyasining amaliy kursi” (1990).
9. Ahmanova. Lingvistik atamalar lug'ati,10,s.263.
10. British National Corpus / University of Oxford ; Web-master Lou Burnard. – Oxford : Univ. of Oxford, 2009. – Electronic text data. – Mode of access: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>, free.
11. Collins English Dictionary / ed. J. Williams. – Complete & Unabridged 10th ed. – L. : HarperCollins, 2009. – 1028 p.
12. Dictionary of the English Language Online. – Electronic text data. – Mode of access: <http://dictionary.reference.com>, registration.
13. Merriam-Webster's Unabridged Dictionary / ed. by J. L. MacKehni. – 2nd ed.– N. Y. : Dorset & Baber, 1983. – 2129 p.
14. Online Etymology Dictionary / University of Lancaster ; Web-macrep Douglas Harper. – Lancaster : Univ. of Lancaster, 2009. – Electronic text data. – Mode of access: www.etymonline.com, free.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by J. Crowther. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1999. – 2088 p.
16. Shofqorov, A. M., & Karabayeva, J. A. (2021). DARSLARDA INNOVATSION O 'YINLARNING AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 1010-1012.
17. Shofqorov, A. M., & Karabayeva, J. A. (2021). DARSLARDA MASHQLARNING BAJARILISHIDA KO`RGAZMALILIKNING O`RNI. Til

ta'limining uzviyligini ta'minlashda innovatsion texnologiyalar: muammo va yechimlar,
1(1), 442-444.